

"Subventionerad otrygghet".

Vi har en socialpolitik som försätter människor i ekonomiskt trångmål, menar Stefan Fölster.

Schablontänkandet i de sociala trygghetssystemen leder till allt fler välfärdshaverier. Istället för att hjälpa människor skapar systemet otrygghet. Stora grupper i samhället som bara har tillfälliga ekonomiska problem riskerar i dag att gå i personlig konkurs. I dessa grupper, som inte uppstår socialbidrag, ser vi nu att barnen i onödan far illa bland annat därför att familjerna väljer att snåla på tand- och sjukvården. Det skriver Stefan Fölster, fil dr i nationalekonomi, som lanserar en mer flexibel socialpolitisk modell.

Regeringen tackade nyligen nej till tjugo miljoner kronor från EU för utdelning av matpaket. Mathjälpen förvägras svenska nödlidande eftersom det skulle rubba myten om tryggheten i de svenska välfärdssystemen. Regeringens ställningstagande är dessvärre symptomatiskt. Tryggheten i de svenska välfärdssystemen är inte bara gravt urholkad, utan regelverken bidrar i hög grad till att människor försätts i ekonomiskt trångmål. Det tragiska är att politiska beslut gång på gång ökar otryggheten, som en följd av oförmågan att skära genom ideologiska dimridåer.

Att den ideologiskt präglade välfärdsretoriken hamnat snett beror på att den blandar ihop utjämning och trygghet. Paradoxalt nog har svensk välfärdspolitik lett till allt större utjämning av livsinkomster, men en påfallande svag ekonomisk trygghet.

31 procent - så mycket mindre tjänar den femtedel av svenska hushåll som tjänar minst jämfört med den femtedel som tjänar mest. Den siffran kommer man fram till om man summerar inkomster efter skatter och bidrag som människor tjänar över hela sin livstid, och samtidigt korrigerar för hushållens varierande storlek. Skillnaden krymper ytterligare om man tar hänsyn till den omfördelning som sker genom subventionering av olika offentliga tjänster.

Enligt vissa beräkningar jämnas den resterande inkomstskillnaden i hög grad ut om man tar hänsyn till att höginkomsttagare oftare har sin utkomst i storstäder där boendekostnaden är avsevärt högre. Dessa beräkningar är kanske inte helt rättvisande eftersom höga boendekostnader delvis är ett pris för ett mer attraktivt boende. Delvis är emellertid höga boendekostnader endast en trängselkostnad i lägen som är attraktiva för arbetsgivare men inte nödvändigtvis för de anställda.

Sammanlagt tyder detta på att skillnaden mellan hög- och låginkomsttagare ligger en bra bit under 30 procent.

Oavsett värderingar kan man knappast dra någon annan slutsats än att det sker en långtgående utjämning av livsinkomsterna. Detta är minst sagt förvånande med tanke på att debatten i så hög grad präglas av tal om växande klyftor och om människor med pressad ekonomi.

Det finns dock en naturlig förklaring. Utjämningen av livsinkomster sker i viss mån automatiskt. Perioder med normala inkomster i de flesta

människors liv varvas med perioder med höga eller låga inkomster. Jämför man nettoinkomster ett visst år, tjänar den femtedel med högst inkomster fyra gånger så mycket som den femtedel med de lägsta inkomsterna. I ett livsperspektiv utjämnas dock skillnaden högst väsentligt. Detta innebär att de flesta människor som har låga inkomster ett visst år ändå har helt normala livsinkomster.

Ett slående faktum är att endast en bråkdel, ungefär 25 procent, av de samlade välfärdspolitiska utgifterna verkligen omfördelar mellan människors livsinkomster. Huvuddelen av de välfärdspolitiska utgifterna, ungefär 75 procent, utgör den så kallade "rundgången" där människor vissa perioder betalar in lika mycket i form av skatt och sociala avgifter som de under andra perioder, och ibland samtidigt, får ut i bidrag och subventionerade tjänster.

Denna rundgång skulle i rätt skepnad kunna ge den enskilde en betydande ekonomisk trygghet, och även bidra till ekonomisk tillväxt. I stället tillskyndas och subventioneras otrygghet i häpnadsväckande omfattning. Gång på gång försätts människor i ekonomiskt trångmål som en direkt följd av välfärdspolitikens konkreta utformning.

Några exempel:

Människor med samma inkomster har i verkligheten helt olika kostnader och risktaganden, beroende på till exempel kostnader på lån för boendet, vård av anhörig, läkemedels- och tandvårdskostnader och så vidare. En socialförsäkringsersättning som för den ene är generös är för den andre en katastrof. Idealet "till var och en efter behov" har i verkligheten blivit "till var och en efter schablonen".

Schablontänkandet, som kan vara harmlöst inom ett generöst system, leder efter de senaste årens nedskärningar till allt fler välfärdshaverier.

I dag finns stora grupper som dagligen behöver oroa sig för risken att gå i personlig konkurs och behöva flytta från hem och hus. Åtta procent av den vuxna befolkningen är registrerade hos kronofogden, och andelen är ännu högre bland barnfamiljerna. Många är i den absurda situationen att de hotas av konkurs därför att de tillfälligt har kostnader som överstiger inkomsterna samtidigt som de inte får röra sina pensionsanspråk som staten håller inlåsta, och samtidigt som de varje månad tvingas göra stora skatteinbetalningar som ökar pensionsanspråken.

Det är inte minst bland dessa grupper, som ofta inte går på socialbidrag, men hotas av personlig konkurs, som vi nu ser att barnen far illa, att det snålas på förebyggande sjukvård och tandvård, att trångboddheten ökar med mera.

Socialpolitiken bär också ett stort ansvar för att människor som hamnar i ekonomiskt trångmål har svårt att själva påverka sin situation. Med dagens marginalsatser är det näst intill omöjligt att tillfälligt öka inkomsterna genom att med mer arbete täcka tillfälliga kostnader. Skattetrycket i kombination med lägre ersättningar gör också att det numera finns betydande grupper för vilka det över huvud taget inte lönar sig att arbeta legalt längre.

Som en socialsekreterare uttrycker det: "För tjugo år sedan kunde jag med min egen inkomst som

exempel motivera unga brottslingar att söka arbete, i dag skrattar de ut mig när de hör vad jag får ut efter skatt."

Att förebygga ekonomiska problem genom eget sparande är också svårt för den enskilde när skatterna är så höga. Historiskt sett tillkommer att många litade på de goda tidernas socialpolitiska löften, och därför inte själva sparade för att täcka framtida eventualiteter.

Att många lät sig luras och hamnade i knipa i början på nittioalet när ekonomin fallerade är således ett offer som socialpolitiken har skördat.

Efter krisen har de svenska hushållen visserligen ökat sitt sparande. Fortfarande har dock de flesta europeiska länder ett väsentligt högre hushållssparande.

Eftersom de flesta svenska socialförsäkringar inte längre är mer generösa än i andra västeuropeiska länder betyder detta i klartext att ett genomsnittligt svenskt hushåll har en sämre trygghet än hushållen i många andra länder. En väldokumenterad bieffekt av ett lågt sparande är dessutom att människor som vill starta eget har sämre möjligheter att finansiera de nödvändiga investeringarna.

Ett perverst inslag i socialpolitiken är att fortsatt arbetslöshet för många är tryggare än att acceptera ett jobb. Tar man ett jobb som ger lägre lön än ens tidigare lön som låg till grund för beviljad a-kassa, så hamnar man vid upprepad arbetslöshet på en ännu lägre a-kassenivå. Ett gott exempel på detta problem är att endast en ungdom nappade på erbjudandet om de lärlingsplatser med något lägre ingångslön som ingick i Anders Sundströms program "En nation i arbete".

Störst otrygghet ger dagens socialförsäkringsregler för den som startar eget. De får ge upp tanken på arbetslöshetsskydd vid tillfällig arbetsbrist. Först när firman har likviderats träder a-kassan in. Även när det gäller föräldrapenning och andra socialförsäkringar är villkoren sämre än för anställda. Anställs en anhörig i firman har denne ingen rätt till a-kassa. I denna sista fråga har den svenska regeringen fått bakläxa av EU. Det förvånar knappast att regeringen nu försöker upprätthålla otryggheten genom att hitta en väg runt EU:s anmärkning.

Merparten av socialbidragstagarna lever på socialbidrag endast under en kort period, eller ibland under återkommande korta perioder. Men oftast har de en osäker utkomst under en längre tid där de är medvetna om risken att hamna i en situation där de behöver söka socialbidrag. En förutsättning för att få socialbidrag är emellertid att man inte har något eget sparande.

Budskapet är tydligt: Du skall icke försöka bygga upp en egen buffert. Du skall se till att du står på bar backe när olyckan är framme, annars får du ingen hjälp. Drygt 10 procent av Sveriges hushåll söker socialbidrag någon gång under ett år, och än fler måste räkna med risken att behöva söka. Det är alltså ingen liten grupp som på det här sättet förvägras möjligheten att trygga tillvaron.

Listan av exempel på hur socialpolitiken skapar otrygghet kan göras hur lång som helst. Exempelen visar att debatten om de sociala så kallade trygghetssystemen delvis har förts från en felaktig utgångspunkt.

Systemen utjämnar visserligen mycket i ett livsperspektiv, men de motarbetar i själva verket tryggheten.

Under senare tid har förslag om socialförsäkringsreform förts fram och i vissa fall införts till exempel sänkt ersättning, höjd ersättning och grundtrygghet. Gemensamt för dessa och många andra förslag är att de vid ett eller annat tillfälle såg ut att vara inom räckhåll för det politiskt möjliga. Analyser visar emellertid att de flesta förslagen har annat gemensamt också: De ökar inte tryggheten. De sänker inte skattekilarna nämnvärt, flera förslag ökar i stället skattekilarna. De bidrar inte till ett ökat sparande. Det är också slående att de som fört fram de olika reformförslagen nästan aldrig bemödat sig att analysera konsekvenserna för trygghet, skattekilor och sparande.

Dessa nedslående resultat innebär att vi måste lyfta blicken över det som framstår som kortsiktigt politiskt möjligt. Därtill måste vi överge mytbildningen om tryggheten i de svenska välfärdssystemen. Tony Blair, Englands populära socialdemokratiske ledare, har nyss dömt ut den typ av åtgärder som har stått i centrum för den svenska debatten om sysselsättning och socialpolitik. I stället kräver han en politik som "skapar välstånd i ett samhälle på ett sätt som engagerar samtliga invånare". Han har också lanserat ett konkret förslag om införandet av "individuella utbildningskonton".

I samma riktning går förslagen om medborgarkonto, kompetenskonto, och senast folkpartiets utvecklingskonto. Konsekvenserna av att införa ett svenskt medborgarkonto har nu analyserats grundligt. Analysen visar att medborgarkontot kan utformas som ett generellt och inkomstrelaterat socialförsäkringssystem, och då skapa bättre trygghet och väsentligt lägre skattekilor utan att öka inkomstsklyftorna.

Dessa förslag bygger på tanken att människor med hjälp av ett eget socialförsäkringskonto får en betydligt större flexibilitet att flytta inkomster mellan livsskeden. Med en bred tillämpning skulle även utgifter för till exempel tandvård, läkemedel och barnomsorg kunna betalas från ett sådant konto, vilket skulle ge människor bättre trygghet när tillfälliga kostnader hopar sig. Först med en sådan flexibilitet kan löftet om "till var och en efter behov" infrias.

Det finns förmodligen många olika sätt att föra en trygg och hållbar socialpolitik. Analysen av kontobaserade socialförsäkringar visar emellertid att otrygghet, höga marginalskatter och lågt hushållssparande på inget sätt är en nödvändig konsekvens av nuvarande välfärdspolitiska ambitioner, utan enbart av ideologiska låsningar.

Skribent: Stefan Fölster